

آذربایجان ملی دیرنیش تشکیلاتی
سون استراتژیک آنالیزلر
۲۰۰۸-July

دیرنیش سسی

استراتژیک آراشدیرما

چین ده یاشایان فرقلی ائتنیک قروپلار داها چوخ دینی-مدنی و ملی آزادلیق طلب ائدیملر

ایران-آوروپا بیرلییی علاقه لری گرگینلشه بیلر

عاریف کسکین

سون گونلر ایران چوخ اؤنملی بیر قوناغی آغیرلادی. آوروپا بیرلییی خاریجی سیاست یوکسک نوپایندده سی سولانا، ایرانین نووه پروگرامینا باغلی تماسلاردا اولماق اوزره تهرانا گلدی. سولانا اینگیلتره، فرانسو و آلمانیا ایله آمتریکا، روسییا و چین طرفیندن حاضرلانا تیشویق پاکتینی تقدیم ائتدی. پاکت، اوران زنگینلشدرمه فعالیتلرینی دایاندیرماسی قارشیلیغیندا ایرانا ایتیقصادی و تکنولوژی تیشویق لری احتیوا ائدیر. ایرانا ائتدیکلری تکلیفه یاخین بیر زاماندا جاواب وئرلمه سینی ایسته ین سولانا، ایران نه قدر اثرکن جاواب وئرسه او قدر یاخشی اولدوغونو سؤیله دی. سولانانین بو زیارتینی آوروپا بیرلییی (آ.ب.)-ایران علاقه لرینده دؤنوش نؤقته سی اولاراق شرح ائتمک مومکوندور.

آوروپا اؤلکه لری نین ایران ایله تاریخی باغلاری واردیر. آوروپا اؤلکه لری ایرانلا باغلاری، اورتا دوغودا ۱۹۴۵دن سونرا نوفوز قازانان آمتریکادان چوخ اؤنجه، ۱۶-نجی یوزیله قایدیر. ایرانین تاریخی، مدنی و ژئوپولیتیک مؤوقئسی، آوروپالیلار اوچون هر واخت اؤنملی گؤرولموشدور. آوروپالیلارین ایران سییاستلری، ایراندکی سییاسی حیاتی تعیین ائتمه ده اونملی رول اوینامیشدیر. ایکینجی دونیا دؤیوشونه قدر ایراندکی خاریجی هئنگمون (اوستون) گوج اولان آوروپالیلار، ایکینجی دونیا دؤیوشوندن سونرا بو گوجو آمتریکایا تحویل وئرمیشلر. نوفوزلارینی آمتریکایا قایدیرمیش اولسالار دا، ایران ایله یاخشی علاقه لر ایچینده اولماق ایسته میشلر.

آنجا، آ.ب.-ایران علاقه لری ۱۹۷۹ ایسلام اینقیلابیندان بو یانا گرگین بیر دؤور کئچیرمکده دیر. ایرانین اینسان حاقلاری پوزونتولاری، تئروریزمه دسته یی، اورتا شرق باریش پروسئسینی مانعه تۇرتمه یه ایستیقاملی توتومو، کوتلوی قیرغین سیلاهلارینا و نووه گوجه صاحب اولما سیی ایران-آ.ب. علاقه لرینده هر واخت گرگینلیک قایناغی اولموشدور.

آ.ب. و آمتریکانین ایراندان سییاسی طلبلری عئینی اولسا دا بونلاری رئاللاشدیرماق اوچون فرقلی اوصولار منیمسه میشلر. آوروپا بیرلیینه گؤره، ایران بین الخالق سیستمه اینتئقره ائدیلمه لیدیر. ایرانین بین الخالق سیستمه اینتئقره اولماسی نین یولو دیالوق و قورولوشچو علاقه لرین قورولماسیندان کئچمکده دیر. آمتریکانین تجرید و حده سییاستی ایرانی عاغیلاندیرماماقدا، تام ترسینه اونو داها رادیکال بیر خطه ایتله مکده دیر. باسقی، ایرانی بین الخالق سیستمدن خاریج ائدر و رادیکاللاشماسینا یول آچا بیلر. آوروپا بیرلیینه گؤره ایران ایله علاقه یارادیلما و " عاغیللاشدیرما " نسیبته علاقه لرین اینکیشاف ائتدیریلمه سی و درینلشمه سی سییاستی ایزله نیلمه لیدیر.

آ.ب.، ایران ایله اینسان حاقلاری پوزونتولاری، تئروریزم، کوتلوی قیرغین سیلاهلاری، اورتا دوغو باریش پروسئسی، نووه پروگرام و رئگینال (بولگه وی) ثابت لیک مؤضوسوندا داواملی تنقیدی بیر دیالوق ایچینده اولموش و بو مؤضولاردا ایرانین داوانیشلاری نین دیشمه سینی ایسته میشدیر. بو ندله آ.ب.-ایران آراسینداکی علاقه لر خاتمی دؤورونده (۱۹۹۷-۲۰۰۵) یاخشیلاشما گؤسترمیشدیر. ۱۹۹۷دن سونرا خاتمی دؤولتی نین ایچ سییاستده دئموکراتیکلشمه، خاریجی سییاستده " تانسپونو سالما " و " مدنیتر دیالوقو " ایفاده سی غریبه موئبت قارشیلانمیشدیر. خاتمی دؤولتی آوروپا بیرلییین " دیالوق یولویا ایرانین عاغیلاندیریلماسی " تئزیسی نین زمین قازانماسینی آسانلاشدیرمیشدیر. بو تئزیس ۲۰۰۵ده احمدی نژادین ایقتیدارا گلمه سی ایله سورغولانماغا باشلامیشدیر. احمدی نژادین ایقتیدارا گلمه سی آ.ب. اؤلکه لرینی خیال قیریلیغینا اوغرامیش و " دیالوقا ایرانی عاغیلاندیرما تئزیسی " شوبهه لی بیر نؤقته یه گلمیشدیر. بو سوره جدن سونرا آ.ب. تمل تئزیسیندن قوپماسا دا ایرانا قارشى سرتلشمیشدیر. بو دوروم آمتریکانین ایرانا قارشى اینی گولجندیرمیشدیر. نووه ایشلری سببیه چئشیدلی ائتماروق(تحریم) قرارلاری ایله قارشیلانماسی بو سرتلشمه نین بیر نتیجه سیدیر.

آ.ب. ۱۹۷۹ دئوریمی سونراسی ایران خارجی سیاستینده اؤنملی بیر یئره مالیکدیر. ایران-آ.ب. علاقه سی قلوبال سیستئمین ماهیتی نین دیشمه سی ایله شکیللنن بیر اینکیشافدیر. ایران، آ.ب. و آمتریکا آراسیندا، اؤزلیکله سویوق دؤیوشون بیتمه سیندن سونرا آرتان چبخار و گؤروش فرقلیلیکلریندن یارارلانماق ایستمکده دیر. بو دوروم، ایران اوچون نیسی بیر بین الخالق دستک تامين ائتمکده دیر. سؤز مؤسوسو سیاست، سونوجدا آمتریکانین ایرانی تجرید ائتمه و ائتمارقو(تحریم) تطبیق سیاستینی اودوزمایا اوغرادا بیلر. ایران، آوروپا بیرلینه یاخینلاشاراق آمتریکانی ایران قارشیسیندا تکلشدیرمک ایستمکده دیر. اوسته لیک آ.ب-ایران یاخینلاشماسی ایقتیصادی قایناق و صنایع تکنولوگیاسی ترانسفتری مضمونوندا جیدی بیر دستک اولای بیلر.

ایران، عراق دؤیوشو سونراسی دؤورده " آ.ب-آمتریکا آراسینداکی پروبلئمین بیر آرایا گله بیلیمه جک قدر درین " اولدوغونو دوشونره رک داها راحت داورانماغا باشلامیشدیر. ایرانا گؤره عراقین ایشغالی و آردینجا اینکیشافلار آ.ب. و آمتریکا آراسیندا گیزلی بیر قلوبال رقابتین دوغولماسینا سبب اولموشدور. آ.ب. آمتریکانین اؤز هتگنمونیا سینی قوراراق یئنی بیر دنیا دوزئی آختاریشینا موئیت باخماماقدادیر. ایران ژئوپولیتیک مؤوقئسی ایله چوخ اؤنملیدیر. باشقا سؤزله آ.ب.، ایرانین آمتریکانین هتگنمونیا سینی آلتینا گیرمه سینی ایستمه مکده دیر. آجاق سون دؤورده کی گلیشمیلر دورومون دیشمه بیله جگینی گؤسترمیشدیر. آ.ب. سرتلشمه سی و آمتریکا خطینه زامان زامان یاخینلاشماسی طرفلر آراسینداکی سیاست و گؤروش فرقلیکلرینه باخما یاراق بیر آرایا گله بیله جکلرینی گؤسترمکده دیر.

آوروپا بیرلینین ایران نووه چالیشمالارینا یؤنه لیک سیاستی ده تمل تئزسی چرچیوه سینده شکیللنمیشدیر. آ.ب. دا عئینله آمتریکا کیمی ایرانین نووه سیلاها صاحب اولماق ایسته دییینی دوشونمکده و بونا مانعه تورتکم ایستمکده دیر. نووه چالیشمالارینی اعتبارلی تاپماماقدا و اعتبارلی، شفاف و بین الخالق قورولوشلار طرفیندن نظارت ائدیله بیلر بیر نووه چالیشماغا صاحب اولماسینی ایستمکده دیر. آ.ب. پروبلئمین موداکیره و دیپلوماتیا مئکانیزماسی چرچیوه سینده حلل ائدیلمه سینی ایستمکده دیر. موزاکیره اوچون اوران زنگینلشدیرمه نین آسقییا آلینماسینی ضرورت اولاراق گؤرمکده دیر. بو سببله پروبلئمین بیرلشمیش قرارلاری ایله حلل ائدیلمه سی و ایرانین قرارلارا اویماسی مؤسوسوندا چوخ جیدی بیر دوروش سرگیله مکده دیر. آ.ب. آیرجا، ایرانین نولشمه سیندن ناراحتلیق دويدوغو قدر ایرانا ایستقامتلی بیر عسگری موداخيله نی ده ایستمه مکده دیر. بو سببله ایران نووه پروبلئمی مؤسوسوندا ان بؤیوک سعی آ.ب. اؤلکه لری طرفیندن گؤستریلمکده دیر. بو گؤروشمه لر، آمتریکا طرفیندن ده دستکله نیلمکده دیر. آمتریکا، عراق مؤسوسوندا فرقلی اولاراق هله لیک ایران مؤسوسوندا آ.ب. ایله اویغونلاشما ایچینده چالیشماق ایستمکده و اورتایا چیخان اوزلاشماغی سیندیرما نیتینده اولمادیغینی گؤسترمکده دیر.

سولانا ایرانا " دولو گلیب بوش " دؤندو. " جومرجه " آدلاندریغی تشویق پاکتتی ایراندا ایسته دییی هیجانلی اویاندرمادی. سولانین بیر چوخ ایستی گئری چئوریلدی. دینی لیدئر خامنه ئی ایله گؤروشمه سینه ایجازه وئرلمه دی. ایران خالقینا بیر دانیشما ائتمک ایسته ییردی کی بو دا مومکون اولمادی. احمدی نژاد ایله گؤروشمک ایستمه دییی اوچون یئنی مجلس باشچیسی و کؤهنه نووه باش موداکیره ه جی علی لاریجانی ایله گؤروشمه سی لغو ائدیلدی .

گلینن نؤقته ده آ.ب. دیپلوماتیک یوللارلا ایران نووه پروبلئمین حلل ائتمکده موفقیقت سیز گؤرونمکده دیر. سؤز قونوسو دوروم، بعضی شرح چیلری " آوروپا بیرلینین ایران سیاستی موفلیس لشمیش دیر " شرحینی ائتمه یه بئله ایتله میشدیر. آ.ب. بو مودتده یا ایرانین نولشمه سینی قبول ائده جک و یا بو نؤقته ده ایران قارشیسیندا داها دا سرتلشه جک. گؤرونن او کی آ.ب. گئری آددیم آتماق ایستمه مکده دیر و عسگری موداخيله یه چاتما یاجاق بیر ایقتیصادی و سیاسی ائتمارقو ایشینی دستکله یه بیله جی نین ایشاره لرینی وئرکمکده دیر. اؤنوموزده کی مودتده ایران-آ.ب. علاقه سینده جیدی گرگینلیک یاشانا بیله جی تخمین ائدیلمکده دیر.

تیبت پروبلئمی چرچوسینده چینین آزلیق سییاستلری

سونالی

چین خالق جومهوریتی، اکثریتی تشکیل وئرن خان چینلیلری خارچینده نوفوسون تخمینین یوزده ۸ اینی تشکیل وئرن ۵۵ فرقلی اتنتیک قروپ ساخالماقدادیر. چین تاریخی بویونجا، فرقلی دینی اینانچ و مدنیتیه صاحب اولان آزلیقلار(اقلیتلر)، چینین تورپاق بوتونلویو باخیمیندان ان بؤیوک تهدید عنصورو حساب اتدیلیمیشلر. چینین کومونویست لیدئرلری، اؤزلیکله آزلیقلارین چوخ اولدوغو بؤلگه لرده اولای بیلگه جک آیریلیقچی حرکتلره قارشى اولگه بوتونلویونو قارشیا قویاراق، آزلیقلارین آسیمییلیاسیا اولماسینی مقصد قویان " تک چین " سییاستینی تطبیقه کچیریلیمه سینیه بؤیوک اؤنم وئرمیشدیر. چین خالق جومهوریتی نین قوروجو لیدئری ماو زئدونگ، چئشیدلی اتنتیک قروپلاردان عیبارت اولان چینی بیرلشمیش میلترلره بنزتمیشدی. هم نوفوس، هم ده جوغرافییا باخیمیندان هر هانسی بیر اولگه قدر گوجلوی اولای بیلگه جیی ایما اتدیلن بو اتنتیک قروپلارین رهبرلییین کونترولو آلتینا آلینماسی، چین سییاسی لیدئرلری نین ان اؤنملی وظیفه سی اولاراق قبول اتدیلیمیشدیر. آنجاق، بو گونکو مؤوجود وضعیت آراشدیریلدیغیندا، چین رهبرلییی طرفینده سون ۵۰ ایلدیر تطبیق اولونان آزلیق سییاستلری نین چوخ دا مووفقیقتلی اولمادیغی گؤرولمکده دیر. پئکن اولیمپیا اویونلارینا ۵ آی قالا یاشانان و دونیا سوییه سینده بؤیوک عکس-صدا یارادان تیبت قییملاری، دیقتلری بیر دفعه داها چین آزلیق سییاستلری و پروبلئلری اوزرینه چکمکده دیر.

بو مقاله ده، چین کومونویست پارتیاسی نین آزلیق سییاستلری آراشدیریلماق، آردیندان بو سییاستلرین تیبت اوتونوم(خودمختار) بؤلگه سینده کی تطبیقی اله آیناجاقدیر. تیبتده کی سون قییملار ایشیغیندا، چین آزلیق سییاستلری نین چرچیوه سی موزاکیره اتدیلدیکن سونرا، چین ایصلاحتی نین داوام اتده بیلگه سی و پروبلئلرین حلل اتدیلگه بیلگه سی اوچون، غرب اولگه لری لیدئرلییینده کی خارچی باسقیلارین اؤنمی وورغولانماق.

۱. چینین آزلیق سییاستلری

چین آزلیق سییاستلری نین تمه لی: ۱۹۵۴-جو ایله حاضیرلانان چی نین ایلك آناباساسی نین ماده سینده دایناماقدادیر. ماده ده کی حؤکم بئله دیر: " چین خالق جومهوریتی اونیتار و چوخ میلتنلی دؤولتدیر. هر خالق برابر دیر. هر هانسی بیر اتنتیک قروپا قارشى آیری-سئچکیلیک چیلیک و یا باسقی و اتنتیک قروپلارین بیرلییینه ضرر وئرن حرکتلر قاداغان اتدیلیمیشدیر. هر میللیت اؤزونه آید دانیشما و یازی دیلینی ایستیفاده ائتمکده و اؤز عنعنه لرینی قوروماقدا و دییشدیرمکده آزاد دیر. لاکین ماده نین داوامیندا، " اولگه نین هر اوتونوم(اؤز آرک) بؤلگه سی نین، چین خالق جومهوریتی نین آیریلایلمز بیر پارچاسی " اولدوغو دا ایفاده اولونماقدادیر. نتجه کی چین تاریخینه باخیلدیغیندا، آزلیقلارینا آید فرقلی مدنیتلرین و دینی اینانجلارین، چینده کی حاکیم ایدئولوگییا (کومونیزم) بیر آلتترناتیو اولاراق گؤروله بیلگه جیی و بتلجه چینین بوتونلویونه ضرر وئره بیلگه جیی قورخوسو، چین آزلیق سییاستلرینی شکیللندیرن ان اؤنملی خصوصدور.

چین کومونویست پارتیاسی نین " بؤیوک آتیلیم " آدی وئریلن ایصلاحت سسی لری نین باشلادیلدیغی ۱۹۵۸ ایلی، چین آزلیق سییاستلری نین دؤنوش نؤقته سینی مئیدانا گتیرمکده دیر. ۱۹۵۸ ایلی عئینی زاماندا سینجان و تیبت داخل اولماق اوزره اکثریتی آزلیقلارین مئیدانا گتیردییی ۵ بؤلگه نین اوتونوم بؤلگه اولاراق تعیین اولوندوغو ایله برابر گلکمکده دیر. اوتونوم بؤلگه لرده کی آزلیقلارین، چین کومونویست پارتیاسی طرفیندن ایصلاحت آدی آلتیندا خان چینلی مدنیتی ایچینده آسیمییلیاسیا اولماغا مجبور اتدیلگه لری،

آزلیقلار و خان چینلیری آراسیندا کی گرگینلییین درینلشمه سینه سبب اولموشدور. ائتتیک کؤکه نی فرقلی اینسانلار اوزرینده کی باسقی، ۱۹۶۶ ایله ۱۹۷۶ ایللری آراسیندا ماو زئدونگون تشبوسو آلتیندا داوام ائدن مدنیت اینقیلابی سیراسیندا داها دا تعجیل قازانمیش و آزلیق بؤلگه لرینده کی قیاملارین چوخالماسینا یول آچمیشدیر. ۱۹۸۰ لی و ۱۹۹۰-جی ایللرده چین رهبرلییی، آزلیقلارین ایقتیصادی باخیمدان زنگینلشمه لری نین، آیریلیقچی حرکتلره قارشى سیمپاتیانین آزالماسینا یول آچاغاغی فیکیری ایله بو بؤلگه لرین موعاصیرلشمه سینه و ایقتیصادی اینکیشافینا فوکوسلامیشدیر (موتمر کیز ائتمیشدیر).

چین آزلیق سیاستلری نین حرکت نؤقته سی اولجه، اؤلکه نین بؤلومنه سینی تئتیکله یه بیله جک بیر "آزلیق میلیتیچیلییینی" مانعه تورتمکدیر. چین رهبرلییی، آزلیقلارین اولای بیله جک قیاملارینا قارشى ان تاثیرلی اصول اولاراق "چین کیملییی" آنلایشینی ایستیفاده ائتمیش، ائتتیک کیملیکدن اول چین کیملییی نین اؤنه چیخاریلماسی لازیم اولدوغونو هر فورصتده وورغولامیشدیر. مثلن چین، تیب تئتیک قروپونا منسوب اینسانلارا "تیبتلی" اولاراق دئییل، "چینلی" اولاراق خیتاب ائدیلمه سینه دقت گؤسترمکده دیر. فرقلی آزلیق قروپولارین اؤزلرینی چینلی حیسس ائتمه لری و بئلجه آیریلیقچی دوغولارین باسدیریلماسی مقصدیله وورغولانان چین کیملییی، "چینلی" آنلایشی ایله برابر اولدوغو ایدیا ائدیلمه سینه دقت گؤسترمکده دیر. آزلیق کیملییی نین بو شکیلده باسدیریلماسی نین، آزلیق مدنیتلری نین یوخ اولماسینا سبب اولدوغونا دایر تنقیدلر، مؤوجود قارشیدورمالارین اهمیتلی سببلری آراسیندا گؤستریلمکده دیر.

چینین آزلیق سیاستلری چرچیه سینده، آزلیقلارین خان چین مدنیتینی اؤزومسمه سی، چین رهبرلییی باخیمندان بیر "مدنیلشدیرمه میسسییاسی" اولاراق قییمتلندیریلیمیشدیر. مثلن ۱۹۵۰-جی ایلده چین کومونیست پارتیاسی گولرینین تیب پیتاختی لهاسایا گیریشی، هر نه قدر تیبلی لر طرفیندن ایستیلا اولاراق حساب ائدیلمه ده، چین طرفیندن بؤلگه نی مدنیلشدیرمه آماجی ایله ائدیلمه یاخشى نیتلی بیر موداخیله اولاراق کاراکتئریزه ائدیلمکده دیر. چین خالق قورتولوش اوردوسو واسیطه چیلییی ایله تیبلی کونترول آلتیندا آلان چین، فئودال کؤله لیک سیستمی آلتیندا کی تیب تئتیک گئری قالمیشلیغینی سبب گؤسترمکده دیر. چین تبلیغاتی، دینی اینانجلاری اولان تیب تئتیک بودیزمینده دایانان "لاماچی تئوکراسی" آلتیندا یاشایان تیب تئتیک لرین، ایندیکی واختدا طالبان کونترولو آلتیندا کی افغانیستان اوچون دئییلنلره بنزر شکیلده، زالمجا و بربر کیمی بیر حیات سوردوردوکلرینی ایدیا ائتمکده دیر. چینین ۱۹۵۰ده کی ایشغال حرکتینین، آوروپا اورتا چاغینی خاطرلادان پریمیٹیو(ابتدایی) بیر عدالت سیستمین تطبیق اولوندوغو "لاماچی تئوکراسی" آلتیندا کی تیب تئتیک اینکیشافینا، تیب خالق نین داها اینسانی و مدنی بیر حیاتا صاحب اولماسینا بؤیوک قانق تامين ائتدییی وورغولانماقدادیر. بو مرحله ده، ایشغال ائدیلمه رک چین رهبرلییین کونترولو آلتینا آلتینا بیر چوخ آزلیق بؤلگه سینده اولدوغو کیمی، تیب تئتیک مدنی، تاریخی و دینی عنصورلری "چین میلیتی" آنلایشی چرچیه سینده یئتیدن شرح اولونموشدور.

۲. تیب نومونه سینده چین آزلیق سیاستلری

آ. تحصیل

تحصیل سیستمی، چی نین آزلیق بؤلگه لرینده تطبیق ائتدییی سیاستلرده تاثیرلی رول اویناماقدادیر. آزلیقلارین اکثریتی مئیدانا گتیردییی اوتونوم(اؤز ارک) بؤلگه لرده تطبیق اولونان "آزلیق تحصیلی سیستمی"، خان چینلیرینه وئرلن "نورمال تحصیل سیستمی" نندن اولدوقجا فرقلیدیر. خان چینلیرینه وئرلن تحصیل، ایقتیصادی اینکیشافین تامين ائدیلمه سی اوچون تئکنیکی قابیلیتلی اینکیشاف ائتدیرمی؛ آزلیقلارا وئرلن تحصیل ایسه آنا وطن چینه باغلیلیغی گولندیره رک ثابت لییین تامين ائدیلمه سینا مقصد قویماقدادیر. آزلیقلارا منصوب وطنداشلارینی تحصیل آلمانا مؤضوسوندا تشویق ائدن چین، عئینی زاماندا تحصیل مضمونونو دا بؤیوک اؤلچوده دیشدیرمیشدیر. آزلیق تحصیل سیستمی نین آنا هدفی، چین میلیتیچیلییی نین آزلیق مدنیتیندن اوستون توتولماسیدیر. اؤزللیکه ۱۹۹۰-جی ایللرده تیب تئتیک تطبیق اولونان تحصیل سیستمی آراشدیریلدیغیندا، ائتتیک میلیتیچیلییین باسدیریلاراق یئرینه چین میلیتیچیلییین نئجه یئرلشدیریلدییی چوخ دقیق بیر شکیلده آیدین اولماقدادیر.

تېبته تطبیق اولونان تحصیل سیستمی، چین طرفیندن تېت میللیتچیلییینی تشویق ائتمکله گوناھلاندىریرلان روحانی لیدئر دالای لامایى ردد ائتمکده دیر. تېت میللیتچیلیی، آنا وطن چینین بؤلونمه سینی مقصد قویان دالای لامانین بیر سوی-قصدی اولاراق گؤسترلمکده دیر. بو مرحله ده تېتین عنعنه وی مدنیتینه و اینانجلارینا دایانان تېت میللیتچیلیی، دؤولته قارشى خاینجه بیر داورانیش اولاراق یئئیدن شرح اولونموشدور. اؤزلیکله ایقتیصادی گلیشیمین اؤنمینی وورغولایان تېبته کی آزلیق تحصیلی سیستمی، اؤیرنجی نین ایقتیصادی اینکیشافا فوکوسلانیماسی نین بودیست اینانجینی و تېتلی کیملییینی آشیندیراجاگی فیکیرینه دایانماقدادیر. تېت لیلیکدن اؤنجه چینلی کیملییینی داشیدیقلاری خاطرلادیلان تېتلی لر، مجبورو حالا گتیریلن " وئپرورلیک تحصیلی " سیستمی ایچینده مدنی آسیمیلایسون پروئسینه شاهید اولماقدادیرلار. تېبته کی دورمو ماراقلی ائدن، " وئپرورلیک تحصیلی " سیستمی نین دینی لیدئرلر اوچون ده مجبورو اولماسیدیر. تېبته کی بودیست راهبیلری نین، ایلده یکی دفعه چین دؤولتی طرفیندن وئریلن " وئپرورلیک تحصیلی " پروگرامینا قاتیلما لاری، تحصیل سونوندا ایسه دالای لامانین وارلیغینی ردد ائدن بیر کاغذی ایضالامالاری مجبوروی توتولموشدور. مثلن ۲۰۰۸ مارت آییندا لهاسادا باشلایان قیاملاری آردیندان آپرئل آییندا سیجهواندا مئیدانا گلن و یئنه چین طرفیندن باسدیریرلان بودیست راهبیلرین اعتراض جھدلری نتیجه سینده، راهبیلرین مجبوروی " وئپرورلیک تحصیلی " نه قاتیلماسی گرکلیی بهانه ائدیله رک بؤلگه ده کی بیر چوخ معبد باغلانلمیشدیر.

تېبته کی آزلیق تحصیلی سیستمی، تامامیله سیاسی آماجلارا فوکوسلانلمیشدیر. چین رهبرلیی نین ده قبول ائدیوی کیمی، " تېبته کی آزلیق تحصیلی سیستمی نین مووفقیقتلی اولوب اولمادیغینا، پیلانان دیپلوم سایننا گؤره دئیل، دالای لامایا قارشى گلنلرین و آنا وطن چینه صادیق قالانلارین سایننا گؤره قرار وئریلمکده دیر ". تېت مدنیتی نین وئپرورلیک آنلایشی آلتیندا باسدیریلماسی نین، تېت خالق نین وار اولان ممنونیت سیزلیی نین آرتماسینا و یاخین زاماندا یاشانان قیاملارا گتیریب چیخاردیغی دوشونولمکده دیر.

ب. ایقتیصادیات

۱۹۸۹-جو ایلده یئنه تېبته پارتلاق وئرن بؤیوک قیام، چی نین مدنیت اینقیلابی بویونجا آزلیقلار تطبیق ائدیوی شیددتلی باسقیلارین دا سونونو گتیرمیش، ایقتیصادی اینکیشافا یؤنه لیک یئنی تطبیقلرین حاضیرلانماسینا سبب اولموشدور. ایقتیصادی زنگینلییین آوتونوم بؤلگه لرده ناییت لیی تامین ائده جینه اینانان چین، تېتین خارجی دونهیا قاپیسینی آچاراق داها چوخ ایقتیصادی ساحه ده کی علاقه لره ایجازه وئرمیشدیر. چین رهبرلیی، آزلیق بؤلگه لرینده ایقتیصادیاتین اینکیشاف ائدیویلمه سی آماجی ایله اؤنجه لیکه آلت یاپی ساحه سینده اولماق اوزره چشیدلی ایقتیصادی پروژه لر اجرا ائتمیشدیر. بو باغلامدا تخمینن ۴,۲ میلیارد دوللار یاتیریم قویولان و ۲۰۰۵-جی ایلده تاماملانان تېت دمیریولو، تېت ایقتیصادیاتی نین اینکیشافینا اؤنملی قاتقی تامین ائتمیشدیر. دمیریولو سایه سینده تېته نقلیاتین آسانلاشماسی، ایقتیصادی فعالیتلرین ده جانلانماسینا یول آچمیشدیر.

ناییت لیی و ایقتیصادی اینکیشافی حدفله ین تېت دمیریولو، بکلنتیلرین ترسینه تېت لیلئر آراسینداکی شیکایتلرین چوخالماسینا سبب اولموشدور. دمیریولو سایه سینده گلیشن ایقتیصادیاتین تېتلی لرئ دئیل، بؤلگه یه چین طرفیندن کؤچ ائدیویلن خان چینیلرینه فایدا وئردیوی یؤنونده کی ایدیعالار، تېت لیلئرین چین رهبرلیینه قارشى ذاتن آز اولان گووه نینی داها چوخ ایتیرمه سینه گتیریب چیخارمیشدیر. چی نین، آزلیق سیاستلری چرچیوه سینده خان چینیلرینی آزلیق بؤلگه لرینه کؤچ ائتمه یه تشویق ائتمه سی، ایلرر ایچرسینده چینین دئموقرافیک قورولوشوندا جیدی دیشیکلیک لرین یاشانماسینا سبب اولموشدور. خان چینیلری نین، آوتونوم بؤلگه لرده اؤزلیکله ایقتیصادی فعالیتلرین مرکزی اولان پایتاختلارا داشینمالاری و یئرلشمه لری، هر جور ایقتیصادی گلیشیمین سونرادان گلن بو اینسانلار لئهنه ائدیویینه دایر تنقیدلره گتیریب چیخارمیشدیر. آیریجا، تېتین دمیریولو ایله خارجی دونهیا آچیلماسی نین، چینلی عسگرلر و بوروکراتلار کیمی اینسانلارین دا بؤلگه یه گیریشینی آسانلاشدیراراق تېتی داها ساوونماسیز حالا گتیردیوی قارشیا قویولماقدادیر.

ج. سیاست

چینین آزلیق سیاستلری چرچیوه سینده آوتونوم(خودمختار) بؤلگه لر، دوغرودان چین کومونئیست پارتیاسی نین کوترولو آلتیندادیر. آوتونوم بؤلگه لری ایداره ائدن لیدرلر، هر نه قدر آزلیق قروپوندان سئچیلسه لر ده، چین کومونئیست پارتیاسی طرفیندن تعیین ائدیلمکده و بؤلگه ده کی چین کومونئیست پارتیاسی باشچیسى نین امری آلتیندا اولماقدادیرلار. بین الخالق آزلیق حاققلاری قروپو طرفیندن یایمیلانان بیر راپورتا گوره، چینده کی آزلیقلارین ان بؤیوک پروبلئمی سیاسی حاققلاری نین محدود اولماسیدیر. خصوصیه سیاسی ساحه ده ان تاثیرلی اورقان مؤوقئیینده اولان چین کومونئیست پارتیاسی بونیه سینده آزلیقلارین کیفایت قدر تمسیل ائدیلمه دییی ایره لی سورولمکده دیر. نئجه کی بو گونه قدر هئج بیر آزلیق کؤکنلی وطنداش، چین سیاستینین ان اوست سوییه ده کی قرار آلما اورقانی اولان چین کومونئیست پارتیاسی مرکزی کومیتته سینه عضو اولما بیلمه میشدیر. ائدیلن آراشدیرمالار، چین کومونئیست پارتیاسی چرچیوه سینده آزلیقلارین تمسیل ائدیلمه نیسبتینین، اوست آددیملار چیدیقجا داها دا آزالدیغینی اورتایا چیخارمیشدیر

تیتلی لر و چین رهبرلییی آراسیندا یاشانان سیاسی گرگینلیک، چین رهبرلییی نین تیتین ایج ایشلرینه قاریشما حساب ائدیلن بعضی حرکتلری ایله داها دا درینلشمیشدیر. مثلن ۱۹۹۵-جی ایلده تیتت بودیزمینه گوره رتینکارناسییا یولو ایله سئچیلن " پانجهئن لاما " نین چین رهبرلییی طرفیندن " قاجیریلماسی " و یئرینه چین کومونئیست پارتیاسی طرفیندن یئنی بیر " پانجهئن لاما " نین سئچیله رک هله ده تجرید آلتیندا توتولماسی، تیتت خالقی طرفیندن هئج بیر زامان اونودولمامیش و جیدی رئاکسییالار سبب اولموشدور. یئنه چی نین، تیتت لیلترین موقدس سایدیغی روحانی لیدر دالای لامانی " ایکی اوزلو سیاستچی " ائلان ائتمه سی و ردد ائتمه سی، آوتونوم بؤلگه لره وئرلین اؤزئؤنئتم حاقی نین پوزوتوسو حساب ائدیلمکده دیر .

۳. چینین آزلیق سیاستلری نین سینیرلاری

۲۰۰۸ مارت و آپرئل آیлары بویونجا سیخ دئکابریلارلا داوام ائدن تیتت قییماملاری، ۵۰ ایلدر بؤلگه ده تطبیق اولونان چین آزلیق سیاستلری نین بیر نتیجه سی اولاراق گؤستريله بیلر. ۱۰ مارت ۲۰۰۸ تاریخینده تیتتلی بودیست راهیبلرین لیدرلییینده باشلایان قییمالارین عکس-صدالاری بو گون ده داوام ائتمکده دیر. ۱۹۵۹-جو ایلده تخمینن ۸۶،۰۰۰ تیتتلی نین اؤلومو ایله نتیجه لنن بؤیوک عوصیانین ایل دؤنومو سببی ایله تیتت یین پایتختی لهاسادا ائدیلن اعتراض گؤستریلرینه مارت ۲۰۰۸ تاریخینده چین رهبرلییی طرفیندن ائدیلن سرت موداخله، دونیا داخیلینده گئنیش رئاکسییالار سبب اولموشدور. چین قاینقلارینا گوره ۲۲، تیتت قاینقلارینا گوره ایسه ۱۴۰ آدامین حیاتییی ایتیردییی ایدعا ائدیلن قارشیدورمالار، چی نین بؤلگه ده تطبیق ائتدییی آزلیق سیاستلری نین باشاریسزلیغینی بیر دفعه داها گؤسترمیشدیر. بو و بنزری قییمالارین، چی نین بؤلگه ده تطبیق ائتدییی آزلیق سیاستلری سببیه ۵۰ ایلدر ییغیلان ممنونیت سیزلییین ایفاده سی اولدوغو دئییلیمکده دیر. چی نین بیر طرفدن ایقتیصادی اینکیشافی دستکله یین لاکین دیگر طرفدن تیتت مدنیتی نین باسدیریلماسینی نظرده توتان آزلیق سیاستلری، تیتتلی لر طرفیندن " مدنی قیرغین " اولاراق آدلاندریلیمیشدیر. بؤلگه ده یاشایان خان چینلیلرینه داها چوخ سیاسی و ایقتیصادی ایمتیياز تامین ائتمکله گوناھلاندریلان چین رهبرلییی، تیتتلی لری ایکنجی صینیف وطنداش یئرینه قویماقلا گوناھلاندریلماقدادیر. سورگونده کی تیتت حؤکومتی نین لیدرلییینده کی تیتت خالقی باخمیندان، بؤلگه ده تطبیق اولونان چین آزلیق سیاستلری تیتتلی لر و خان چینلیلری آراسینداکی آیری-سئچکیلیک چیلییی تشویق ائتمکده و ایقتیصادی اوچورومو داها دا درینلشدیرمکده دیر. بونا قارشى چین حؤکومتی ایسه، بعضی ایقتیصادی اینکیشافلار باخمایاراق باغیمسزلیک طلبینده بولونان تیتتلی لئری گوناھلاندریلماقدادیر.

چین آزلیق سیاستلری نین سرحدلری، ۱۹۷۸-جی ایلدن بری داوام ائدن ایقتیصادی ایصلاحات سعی لری چرچیوه سینده باشا دوشولمه لیدیر. چین طرفیندن ایج مثلله لر حساب ائدیلن پروبلئملرین باسدیریلماسینی مومکون ائدن " آچیق ایقتیصادیات-باغلی سیاست " سیستمی نین، سون دؤورده جیدی پروبلئملرله قارشى-قارشىیا اولدوغو گورولمکده دیر. سون اینکیشافلار، داها چوخ ایقتیصادی آچیلیمی نین داها چوخ سیاسی آچیلیمی دا اؤزو ایله گتیره جیینی ایشاره ائتمکده و چین حؤکومتی اوزرینده کی باسقی نین آرتماسینا سبب اولماقدادیر. باشقا سؤزله سون تیتت قییمای، دیققلری چی نین ایصلاحات تقویمی نین سرحدلرینه چکمیشدیر. چی نین داها چوخ آچیلیما فوکوسلاماسی،

بیر جور پاندورانین فوتوسونون آچیلماسینا بنزه دیله بیلر. چی نین دونیا ایله تماسی آرتدیقجا، بعضی " ایچ منله لرین " گیزلی قالماسی آرتیق غئیری-مومکون حالا گلیمشیدیر.

۴. چین آزلیق پروبلئمی نین گله جیی

بین الخالق ساحه ده اؤنملی بیر آکتور حالینا گلن چین، بو گون یاشادیغی آزلیق پروبلئملری باغلامیندا آرتیق اؤزونو گؤسترین بیر ایکیلیم ایچینده دیر. ۲۰۰۸ پئکن اولیمپیا اویونلاری نین بویکوت ائدیلمه سی احتمالی کیمی خاریجی باسقیلارین، چی نین ایصلحات سعی لرینی دوغرو ایستقامتلندیریلمه سینا اؤنملی قاتقی تامین ائده جیی تخمین ائدیلمکده دیر. بو باخیمدان باخیلدیغیندا ایکی آی سونرا تشکیل ائدیله جک اولیمپیا اویونلاری سببیلله بوتون دیقترلرین چینه چئوریلمه سی، رهبرلییین آزلیق پروبلئملری مؤضولاریندا بعضی ایره لی آددیملار آتماسینا یول آچا بیلر.

لاکین سون تیبیت حادثه لری سیراسیندا گئینیلن توتوم، باتیلی لیدئرلرین چینی موتیواسییا ائتمه مؤضوسوندا هله حاضیر اولمادیقلارینی گؤستریمشیدیر. مثلن دونیانین ان بؤیوک اینسان حاققلاری مودافیعه چیسسی اولاراق تانینان آمتریکانین حادثه لر قارشیسیندا سسسیز قالماسی، چین ایله داوام ائتدیریلن یاخین ایقتیصادی امکداشلیغینا ضرر گلمه سینا ایستمه مه سینا باغلانماقدادیر. " تک چین " سییاستی نین دستکچیسسی اولان آمتریکا، تایوان پروبلئمی مؤضوسوندا دا بنزر توتوما مالیکدیر. کوسووا و ایراقدا دئموکراتییا و اینسان حاققلاری مودافیعه چیسسی مؤوقئینده اولان آمتریکانین تیبیت و تایوان مؤضوسوندا گؤستریدی قرقلی توتوم، اساسیز بیر داورانیش حساب ائدیلمکده دیر. سون تیبیت قییامی سیراسیندا اساسیز داورانان بیر باشقا اؤلکه ایسه واتیکاندیر. چینده دین آزادلیغی نین ان بؤیوک مودافیعه چیلریندن بیرری اولان واتیکان، چین ایله ۱۹۵۱-جی ایله کسپیلن دیپلوماتیک علاقه لرینی یئئیدن قورما سعی ینده دیر. یاخین بیر کئچمیشده، پاپا XVI. بئئندیجین دالای لاما ایله گؤروشمه نی ردد ائتمه سی نین آلتیندا یاتان سببین چین ایله داها یاخین امکداشلیق قورما سعی یی اولدوغو دئیلمکده دیر. سورگونده کی تیبیت حؤکومتی نین ائو صاحیبلییینی ائدن هیندیستانین رئاکیسیاسی دا چوخ فرقلی دئییل. ساییلاری تخمین ۱۰۰،۰۰۰ یی آشان تیبیتلی موهاجیری ساخلایان هیندیستان، اؤزللیکله سون دؤورده یاخین امکداشلیق ائتدی قونشوسو چین ایله اولایله جک بیر قارشیدورمادان قاجینماقدادیر. حادثه لرین درحال آردیندان، هیندیستان خاریجی ایشلر ناضیری، تیبیت ین چینه عاید اولدوغونو و هیندیستان تورباغیندا چینی قیشقیرداجاق هر هانسی بیر حرکت ائدیلمه سینا ایجازه وئرلیمه جیینی وورغولامیشدیر.

کوممونیزم و ایقتیصادی آچیلیم آراسیندا ایکیلیمده قالان چی نین ایره لی آددیم آتا بیلمه سی اوچون ائشیکدن گلنه جک باسقیلار اؤنم داشیماقدادیر. چی نین بو ایکیلیم قیرا بیلمه سی اوچون یالئیز اعتیراضچیلارا دئییل، غرب لیدئرلری نین دوروست، صمیمی و توتارلی داورانیشلارینا احتیياج واردیر. لاکین آمتریکا داخیل اولماق اوزره، باتی اؤلکه لری نین قازانج-ضرر حسابلارینا چوخجا باغلی قالمالاری، بو مؤضودا چوخ اومید وئرمه مکده دیر.

سونوج

هر نه قدر دیشاریدان گلن باسقیلار گؤز آردی ائدیله بیلر کیمی گؤرونسه ده، اولیمپیا اویونلاری سببی ایله دونیانین دیقستی نین چینه فوکوسلانیماسی، چین رهبرلییی نین آزلیقلار مؤضوسوندا بعضی آچیق آددیملار آتماسینا سبب اولاجاق. چین باخیمیندا اولیمپیا اویونلاری، چین کوممونیزمی چرچیوه سینده تطبیق اولونان ایصلحاتلارین بیر اؤلکه نین اینکیشافینا نه قدر بؤیوک قاتقی تامین ائتدییینی ایثبات ائتمک باخیمیندا چوخ بؤیوک اؤنم داشیماقدادیر. دارفور و میانمار نومونه لرینده ده گؤرولدویو کیمی، چی نین اؤز ایمارینا جیدی ضرر وئره جک وضعیتلرده عاغیلچی آددیملار آتاراق چیخارلاریندان بللی بیر اؤلچوده فراغت ائده بیلدیینه شاهید اولونموشدور. تیبته داوام ائدن قییاملارین چی نین ایمارینا وئره بیله جیی ضرر دوشونولدویونده چی نین بو پروبلئمه ده حلل گتیرمک اوچون یاخین زاماندا حرکت کئچه جیی تخمین ائدیلمکده دیر.

چین رهبرلییی، اۆزللیكله اولمپيادا مشعلی نین دونیا دؤورونه داوام ائندیی سیرادا، تیبیت قیاملاری کیمی آزلیق پروبلئملری نین بؤیومه مه سی لازیم اولدوغونون فرقینده دیر. اؤنوموزده کی آیلاردا تیانانمنن حادثه لری نین ایل دؤنومو و اولمپيادا مشعلی نین تیبیت ایله

سینجان آوتونوم بؤلگه لریندن کئچه جک اولماسی کیمی اؤنملی گوندملر اولاجاق. تیبیتده کی اعتراضلارین سینجان کیمی دیگر اؤنملی آزلیق بؤلگه لرینه یایلماسیندان ناراحتلیق دویان چین رهبرلییی نین یاخین زاماندا بو پروبلئملره حلل گتیرمه سی لازیمدیر. بو مضموندا چینلی اینتئلکتواللار لیدرلییینده باشلایان بعضی حرکتلر دوقت چکیجیدیر. ۲۲ مارت ۲۰۰۸ تاریخینده چی نین اؤنملی اینتئلکتواللاری و یازبیچیلاری طرفیندن چین رهبرلییینده تقدیم ائدیلن " تیبیت دورمو ایله موباریزه ائتمک اوچون ۱۲ تکلیف " باشلیقلى عریضه، تیبیتلی رئ قارشى " شیددت ایستیفاده سی نین " سونا چاتدیریلماسی چاغیریشیندا واردیر. " اویغون جمعیت " شووعارینا اویغون اولاراق تیبیت پروبلئمی اوچون ان مقبول حللین، دالای لاما ایله اوزلاشما یولونا گئتمک اولدوغو یاغین بیر گؤرؤشدور. نئجه کی تیبیتلی لیدرلر آراسیندا نیسبته ایلملی توتومویلا بیلینن دالای لاما، باغیمسزلیق طلب ائتمه دیکلرینی، یالنیز داها چوخ دینی و مدنی آزادلیق ایسته دیکلرینی ایفاده ائتمکده دیر.

تیبتده کی سون قیام، یاریم عصر بویونجا داوام ائدن چی نین آزلیق سیاستلری نین نتیجه لری و چین رهبرلییی نین ایجرا ائتمه یه چالیشدیغی ایصلاحات سورجی نین سینیرلاری مؤضوسوندا اؤنملی بیر ایشاره دیر. خاریجی دونیا یا آچیلما و ایچ دونیاسینی قوروما آراسینداکی تارازلیغی تمین ائتمه یه چالیشان چی نین بوندان سونرا آتاچاغی آددیمین، اؤلکه نین ایصلاحات تاریخینده اؤنملی بیر دؤنوش نؤقته سی مئیدانا گتیره بیله جیی تخمین ائدیلمکده دیر.

گوئی آذربایجان میلی حرکتی نین دیش اؤلچوسو

آ.م.د.ت-دیش کومیتة

مای ۲۰۰۶ میلی باش قالدیرمالارین ائتکیسی

مای ۲۰۰۶ دان اؤنجه " ایراندا ائتتیک پروبلئم " دئییلدیگی زامان اولوسلار آراسی پلاتفورمادا کورد مثله سی و داها آز اؤلچوده خوزیستان عربلی گؤز اؤنونه گلکده ایدی. او تاریخدن اؤنجه ایران حاقیندا یاینلانان اینسان حاقلاری راپورتلاریندا گوئی آذربایجان و یا ایران تورکلری نین آدینا راستلاماق چوخ چتیندیر. مای ۲۰۰۶ دان اؤنجه هر نه قدر ایلیک بابک قالاسی قورولتایلاری، مشروطیت اینقیلابی ایلدؤنومو تۆرنلری و بونون کیمی ائتکیلیکلر گترچکلشدیریلسه ده بو فعالیتلر دونیا مئدیا سیندا اؤز عکسینی تاپمامیش و سادجه بیزیم اؤز خبر کاناللاریمیزدا (سپته لر، اؤیرنجی درگیلری، آذربایجان بؤلگه سینده یاینلانان هفته لیک قزتلر... و.ب.) عکس ائدلمیشدیر. البته طبیعیدیر کی بورادا مای باش قالدیرماسیندان اؤنجه کی فعالیتلریمیزی کیچیلتمک و یا اونلاری دیرسیز گؤسترمک کیمی بیر نیتییمیز اولما بیلیمز. هر کسه آیدیندیر کی بو گون گلدیییمیز نؤقته نی و الده ائله دییمیز بوتون باشاریلاری ۹۰ نجی ایلرده کی کیچیک چاپلی فعالیتلره، داها سونرا کی ایللرده بابک قالاسی قورولتایلاری کیمی مؤحتمم ائتکیلیکلره هابئله بو یولدا یورولمادان و اوسانمادان امک وئرن میلی فعالیتلریمیزا بورجلیوق. آما مای ۲۰۰۶ باش قالدیرماسینداک اولان فعالیتلریمیزین جیدی بیر دیش عکسی نین اولمادیگی دا بیر گترچکدیر (کی بونون ندنلری ده آیریجا دارتیشیلما لیدیر).

مای ۲۰۰۶ آنتی-آپارتئید میلی باش قالدیرماسیندان سونرا گوئی آذربایجان میلی حرکتینده ایکی چوخ اؤنملی دیشیکلیک مئیدانا گلیمیشدیر. گوئی آذربایجان خالقی میلی حرکتله بیر-بیر تماس قورموش و اونو یاخیندان حیسس ائتمیشدیر. بو او دئمکدیر کی بو حادثه ایله میلی حرکت کوتله نین ان درین طبقه لرینه قدر یایلمیشدیر. ایکینجیسی ایسه آذربایجان میلی حرکتی نین دیش اؤلچوسو جیدیت فازناماغا و دولایسییلا دا بؤیومه یه باشلامیشدیر. باش قالدیرمانین ایلیک گونلرینده دونیا کاموبو (فکارا) عومومییه سی) بو درجه گؤزله نیلمز و آنی بیر کوتلوی چیخیشین قارشیسیندا چاش باش ووروب نه ائده جینی شاشیرسا دا ایکینجی هفته سیندن باش قالدیرمانین خبرلری دونیا مئدیا سیندا یانسیمایا باشلادی. اوزون سوره دن بری سسینی دونیا چاتدیرماغا چالیشان آذربایجان میلی حرکتی مای باش قالدیرماسی ایله بیر آنلامدا بو ایستگینه چاتمیشدیر. بو کوتلوی حرکت ایله دونیانین دیقت مرکزینده اولان ایرانین بیر باشقا ضعیف نؤقته سی ده دونیا آیدین اولموشدور.

بو گون ایران آدلانان اؤلکه ده نوفوس یوزده سی، جوغرافیا، ایتقتصاد، سیاست و تاریخ آچیسیندان آذربایجانین و گنئل آنلامدا تورکلرین مؤوقتیینه باخدیغیمیز زامان آذربایجان مثله سی نین ایران اوچون سون درجه کریتک و اولوم-قالیم مثله سی اولدوغونو آنلاماق هئچ ده چتین دئییل. اصلینده تاریخده اولدوغو کیمی بو گون ده ایرانین شاه داماری نین تورکلرین اینده اولدوغونو سؤیله مک هئچ ده یانلیقی اولماز. البته کی ایرانین گوج دنگه لرینی کؤکوندن دیشیه بیله جک بیر ائتتیک (اصلینده میلی) قروپون رژییم ایله قارشی قارشیا گلمه سی ایران رژییمی ایله جیدی سورونلاری اولان باتیلی گوجلر باشدا اولماق اوزره بوتون دونیانین دیقتیندن قاچا بیلیمز.

سون ایکی ایلین ایچینده آذربایجان میلی حركتی ایراندکی دینی رژیتم ایله ایدئولوژیك و سیاسی پروبلملری اولان و ایرانا باسقی تطبیق ائتمک اوچون بوتون ایمکانلارینی سفربر ائدن باتی اؤلکه لری نین ایلگیسینی جیدی شکیلده اؤزونه چکمیش و بو اؤلکه لر آذربایجان میلی حركتینی یاخیندان ایزله مه یه و نه اولدوغونو آنلاماق اوچون دقت صرف ائتمه یه باشلابیدیلار. آذربایجان میلی حركتی ایرانین ایچ دینامیکلرینی دریندن تاثیر آلتیندا بوراخا بیله جک بیر فاکتور حالینا گلیبدیر و باتیلی گوجلر ده بونون فرقینده دیرلر.

دوغال اولاراق بو گئدیشات ایران رژیمی نین ده گؤزوندن گیزلی قالماقدادیر. آذربایجان میلی حركتینی جیدی بیر تهدید کیمی گؤرمه یه باشلایان ایران حاکیمیتی بو حركتی دوردورماق، اونو دا ائيله یه بیلمه سه یولوندان جایدیرماق اوچون بیر چوخ یولا باش وورماقدادیر. میلی فعاللاری حبس ائتمک، ایشکنجه و حتّی قتل ائتمک سون آیلاردا سیخ سیخ ائشیتدیگیمیز خبرلردیر.

یورد ایچینده شرطلر چتینلشدیکجه یورد دیشینداکی موباریزه نین اؤنمی آرتماقدادیر. نه ایشلر گؤرولمه لیدیر؟

دونیانین دقتی آذربایجان میلی حركتینه چکلیدیکجه و میلی حركتیمیزین اؤلچولری بؤبودو کجه یورد ایچینده حاکیمیتین باسقیسی دا آرتماقدادیر. بو گون بئله یورد ایچینده میلی موباریزه نین اولدوقجا چتینلشدییینی و ایچریده کی فعاللاریمیزین اؤده دیگی بدللرین گئت گئده آغیرلاشدیغینی گؤره بیلمکدیک. بونون دوغال سونوجو اولاراق دا میلی حركت بؤوک اؤلچوده یئرآلتی موباریزه فورمونا گیرمیشدیر. بئله بیر دورومدا میلی موباریزه نین یورد دیشی اؤلچوسو جیدی آنلامدا اؤنم قازانماقدادیر. یورد ایچینده کی فعالیتلری دونیادا یانسیدماق؛ فرقی رئکلام و پروپاگاندا یوللاری ایله موباریزه میزین لهینده کامیو (افکاری عومومی) مئیدانا گتیرمک، موباریزه میزین سسینی اؤزلیکله آوروپا اینسان حاقلاری قورولوشلارینا چاتدیرماق و اینسان حاقلاری قورولوشلاری آراجیلیغیلا رژیমে باسقی گتیرمک، ایچریده توتوقلانان فعاللاریمیزین آدلارینی و دوروملارینی فرقی اولوسلار آراسی حوقوق قورولوشلارینا چاتدیرماق اولناری دستکله مک، خبر و بیلگی ترانسفئر واسیطه لری قوراراق حركت ایچینده بیلگی آخیشینی ساغلاملاشدیرماق و داها دا اؤنملیسی یورد ایچینده کی فعاللار و خالقین بیلگی و میلی شعور سوییه سینی یوکسولتمک، بو چالیشمالاری مالییه لشدیرمک اوچون مالییه چالیشمالار باشلاماق و مالییه کانالار آچماق میلی حركتین یورد دیشی قیسمی نین ان اؤنملی گؤرولریندندیر.

آد وئردیییمیز بو فعالیتلردن بلکه ده بو گون ان آجیلی و واجیبی ساغلام و گونولی مالییه قایناقلارین یارادیلما سیدیر. دیگر خصوصالارین دا اؤننینی اونوتماقلا بیرلیکده قئید ائتمک لازیمدیر کی مالییه قایناقلار یاراتماق مثله سی بو گون موباریزه میزین ان جیدی سورونلاریندان بیریدیر و موباریزه میزین گله جگی باخیمیندان حیاتی اؤنم داشیماقدادیر.

بوتون بونلاری سؤیله یه رکن بونو دا آرتیرمالییق کی یورد دیشینداکی فعالیتلرین تثبیت ائدیلیب دوزگون شکیلده کانالیزه ائدیله بیلمه سی اوچون ایکی اساس وسایته یه احتیاج واردیر. بونلاردان ایلکی " گونئی آذربایجان " سیاسی آنلایشی (سیاسی ایصطیلاح)دیر. گونئی آذربایجان سؤزو بیر سیاسی ترمین کیمی دونیانین سیاسی ادبیاتینا اؤزونه یئر آچمالیدیر. بو او دئمکدیر کی اولوسلار آراسی پلاتفورمادا گونئی آذربایجان دئییلدی زامان آرتیق کیمسه نین بئنیننه باغیمسیز قوزئی آذربایجان جومهوریتی نین بیر پارچاسی، تورکیه نین هر هانسی بیر بؤلگه سی و یاخود هر هانسی باشقا بیر شئی کلمه سین و هر کس گونئی آذربایجانین بو گونکو ایران ایچینده اولوب آنجاق اؤز میلی حاقلاری اوغروندا سیاسی-دموکراتیک موباریزه وئرن بیر میلی بیریم اولدوغونو بیلسین. بونا دونیادا دوغو تیمور، گونئی اوستئیا، گونئی و قوزئی کورئیا و یا دوغو و باتی کشمیر کیمی اؤرنکلر گؤستریمک مومکوندور. بورادا بونو قئید ائتمه میزده فایدا واردیر کی هر بیر آذربایجان-تورک میلچیسسی ایلکسل اولاراق آذربایجانین پارچالاندیغینا اینانماقدادیر و سون آمالی ایسه آذربایجانین یئئیدن بیرلشمه سیدیر. آما بو دا بیر گئرچکدیر کی گونئی آذربایجان اؤز اؤز موقددراتینی تعیین ائتمه حاقینا صاحب اولماسا آذربایجانین بیرلشمه سی ده مومکون اولمایاقدیر. بو ندنله " گونئی آذربایجان " سیاسی آنلایشی نین

تبیئتی آذربایجانلیق آنلایشیندا ایکلیک اورتایا چیخارماق گیریشیمی کیمی دئییل، تام ترسینه گلّه جکده کی بیرلیمیمیز اوغرونا آتیلان بیر آددیم اولاراق گۆرمک لازیمدیر.

یورد دیشیندا میلی موباریزه میزه لازیم اولان ایکینجی اؤنملی واسیطه ایسه گوئی آذربایجانلی تمسیل ائدن و بوتون گوئی آذربایجانلیلارین قبول ائتدیگی بیر " میلی بایراق " دیر. میلی بایراق یورد ایچینده اولدوغو کیمی یورد دیشیندا دا میلیمیزی و موباریزه میزه تمسیل ائدن اؤزل بیر سیمول اولاجاقدیر. بو گونه قدر یورد دیشیندا کی ائتکینلیکلرده هر زامان قوزئی آذربایجان جومهوریتی و یا بعضن تورکیه بایراگی قالدیرلمیشدیر. البته کی بو بایراقلار دا بؤیوک تورک میلیتینه آید بایراقلاردیر و بیزیم ده اونلارا سئوگیمیز و سایغیمیز سونسوزدور. یالنیز تأسوفله بو مثله بیزیم موباریزه میزین اؤزگونلوگونو سوال آلتیندا آپارماقدا و بعضی چئوره لرده بو حرکتین بو اؤلکه لر طرفیندن اورتایا چیخاریلدیگی و یا بو اؤلکه لر طرفیندن ماددی آنلامدا حیمایه اولوندوغو شوبهه سینی یاراتماقدادیر. و یاخود بیر چوخ زامانلار اوزاقدان ائتکینلیه باخیب مثله یه واقیف اولمایان اینسانلار یوروش ائدنلری و یا ائتکینلیگی گئچکلشدیرنلری قوزئی آذربایجانلی و یا تورکیه لی ظن ائدیرلر و گوئی آذربایجان کؤلکه ده قالمادیر. میلی بایراغین گرکللیگی حاقیندا داها چوخ یازماق اولار یالنیز بورادا داها چوخ بو مؤضونون درینلیینه گیرمک ایستیمیریک.

یالنیز بونو قئید ائتمک لازیمدیر کی تأسوفله بو گون میلی بایراق مثله سی حرکتیمیزین ایچینده بیر بیرلیک آلتیایسی اولماقدان داها چوخ آیریلیق و ایختیلاف قاینایا حالینا گلیدیر. بو ایسه بعضی چئوره لرین غئیری دئموکراتیک و باسقیجی تطبیقلریندن مئیدانا گلکده دیر. بونو بیلیمک لازیمدیر کی میلی بایراق سادجه بوتون کسیملرین، تشکیلاتلارین، قورولوشلارین و میلی فعاللارین قبول ائتدیگی حالدا میلی بایراق اولاراق گۆرولر و میلیتیمیز ده اونو منیمسیر. میلی بایراگی تکلیف ائدن و قبول ائدن منبعلرین بو ایسه صلاحیتی و یئتکیسی اولمالیدیر. صلاحیت و یئتکی مثله سی بایراغین قبول گۆرمه سی آچیسیندان سون درجه اهمیتلیدیر. بونون اوچون ده میلی بایراغین تکلیف اولونماسیندا و قبولوندا مومکون مرتبه دئموکراتیا و چوخولجولوق پرنسیپینه اویولمالی، باسقیجیلیق و دیکتاتدان اوزاق دورولمالیدیر. میلی بایراق مثله سی نین قیسا زاماندا اؤز دوغرو حللینی تاپماسینی دیله بیریک.

آذربایجان میلی حرکتی نین دیش اؤلچوسونو بو گونکو دورومونا بیر قیسا باخیش

طبیعیدیر کی یوخاریداکی بؤلومده بحث ائتدیگیمیز خصوصلارین هامیسی سادجه یورد دیشینداکی میلی فعاللاریمیزین اورگانیزه و تشکیلاتلی حرکت ائده رک امک بیرلیی ایچینده اولماقلاری ایله مومکوندور. بیرئس (فردی) چالیشلارین چوخ یارارلی اولماقلارینا رغمن بللی بیر دورئین (سوییه نین) اوستونه چیخا بیلیمه جیی چوخ آیدیندیر. بو نؤقته ده سیاسی تشکیلاتلارین حیاتی اؤنمی دیقت مرکزینه گلکده دیر. اؤزللیکه ده ایچینده اولدوغوموز کوللکتیو شرطلرده آذربایجان میلی حرکتی چرچیوه سینده یئر آلان اورگانیزاسیونلاری (بورادا صیرف ادبی-مدنی چرچیوه ده فعالیت گؤسترن قورولوشلاریمیزدان داها چوخ سیاسی مثله لرله ماراقلانان تشکیلاتلار، اینسان حاقلاری درنکلی، سیویل توپلوم تشکیلاتلاری و.ب. قورولوشلاریمیز قصد ائدیلمکده دیر) یورد ایچی و یورد دیشی تشکوللر اولاراق ایکیه آیرساق تشکوللریمیزین بؤیوک چوخولوغون یورد دیشی کاتتقوریاسینا داخیل اولدوغونو و آز ساید تشکولون یورد ایچی قورولوشلار کاتتقوریاسینا داخیل اولدوغونو گۆر بیلیمکد گیک .

آ. یورد دیشی تشکیلاتلار تامامن خاریجه قورولوب خاریجه یؤنلیمکده دیرلر. بو قورولوشلارین کئچن ایللر ایچینده میلی موباریزه میزین دونیا گوندمینه گلّه سینه بؤیوک قاتقیلاری اولوب و اؤزللیکه یورد ایچینده حبس اولونان میلی فعاللاریمیز اولوسلار آراسی دستک ساغلاماق مؤضوسوندا بؤیوک امک صرف ائدییدیلر. بو قورولوشلاردان داک، باب، آداب، گاموه کیمی تشکیلاتلاری؛ ایسوئچره، کانادا و آلمانیدا قورولان آذربایجانلی درنک، فئدئراسییا و بو کیمی سیویل توپلوم تشکیلاتلاری و یاخود تورکیه و قوزئی آذربایجاندا قورولان " گون-آز-هاک-ساو " ، گونازتاج و " گونئی آذربایجانلی اؤیرئنجیلر فئدئراسیاسی-تورکیه " کیمی اؤیرنجی

قورولوشلارینی آد آپارماق اولار. بو قورولوشلار بو گونه قدر چوخ سايدا درگی، بولتن و بوروشور یایینلايیب بیر چوخ اینتترننت سیتە سی قوروب و یۇنلیدیله کی بۇیوک بۇلومو بو گونده اؤز فعالیتینه داعوام ائتمکده دیر. هابئله فرقی میلی مونسایبتلرله دونیانین بیر چوخ اؤلکه سینده بو قورولوشلارین اؤنچوللو گونده میتینقلر قورولوبدور. یورد دیشی میلی فعالیتلری نین بلکه ده ان اؤنملی و گۆزه چارپانی میلی تلتویزییامیز ماهیتینده اولان گوناز ت.و نین قورولماسیدیر.

یالیز بو قورولوشلارین بیر چوخ اکسیک یانلاری و قوصورلاری دا واردیر کی بو اسکیکلر گئتلده بو تشکیلاتلارین گنجلیینه هابئله کادر و ماددی ایمکان یترسزلیینه باغلاماق اولار. یقینن زامان بو پروبلتلرین بیر چوخونو اؤزلوگوندن حلل ائده جکدیر. نتیجه کی بو آن دا بو پروبلتلرین حللی اوچون جیدی امکلر وئرلمکده دیر. بو پروبلتلرله قیساجا توخونماق ایستسک؛

یورد دیشی قورولوشلاریمیزین بۇیوک قیسمی نین ایچ قوللاری یوخدور و ایچری ایله اولان علاقه لری داها چوخ فردی علاقه لره دایانماقدادیر کی بو علاقه لر ده بیر چوخ زامانلار چوخ سیخ علاقه لر دئییلدیر. آیریجا بو تشکوللر گنج کادر سیخیتتسی چکمکده دیرلر و وار اولان کادرلارین بیر چوخو میلی حرکتین ایچیندن چیخیش کادرلار دئییل، باشقا دوشونجه آخیملاری و یا سیاسی حرکتلردن قویاراق میلی حرکت قاتلمیش کادرلاردیر. بوتون بونلارلا برابر یورد دیشی تشکیلاتلاریمیز بو گونه قدر ان آزیندان اؤز چالیشلارینی فینانسه ائده بیله جک بیر ایقتیصادی سیستئم قورایلمه میشلر و چالیشلارین مالییه قایناقلاری چوخونلوقلا شخصلردن تمین اولونموشدور. بوتون بو یایسال پروبلتلردن علاوه تأسوفله یورد دیشیندا چوخ راستلانان باشقا بیر سورونوموز وار او دا اینسانلارین شخصی ایختیلافلاری نین سیاسی چالیشلارلا کۆلکه دوشوردوبودور کی میلی موباریزه نین کاریزماسینی جیدی شکیلده زدله مکده دیر و کسین شکیلده اوندان اوزاق دورولمالیدیر.

ب. یورد ایچینه گلدییمیزده ایسه اصلینده چوخ سايدا تشکیلاتدان سؤز ائتمک مومکون دئییل. آیدیندیر کی یورد ایچینده حاکیمیتین ازیجی باسقیلاری آچیق شکیلده سیاسی فعالیت بیر یانا نورمال ادبی فعالیتلره بئله موسادیه ائتمز ایکن سیاسی تشکیلاتلارین قورولماسی و فعالیت ائتمه سی سون درجه چتین و تهلوکه لیدیر. آما ینه ده هر شئیه رغمن آذربایجان میلی دیره نیش تشکیلاتی " آم.د.ت "، باتی آذربایجان مودافیعه کومیته سی و آسمتک کیمی قورولوشلار یورد ایچینده قورولموش و فعالیتلرینی داعوام ائدیرلر. ایچریده کی تهدیدلر دیقته آلدیغیمیز زامان گۆره جگیک کی بو کیمی قورولوشلار گیزلی، سینیرلی و حسابلی حرکت ائتمکده نه قدر حاقلیدیرلار. بو قورولوشلارین بیر چوخو یورد ایچی فعالیتلرله سینیرلی قالماقدا و یا فونکسیون اعتباریله یورد ایچینده چالیشماغی آماج ائدیبلر. سادجه آسمتک ین یورد دیشیندا سؤزچوسو واردیر و زامان زامان آسمتک آدینا آچیقلامالار وئرلمکده دیر.

بو قورولوشلاردان یورد ایچینده دوزنلی شکیلده فعالیت گؤستریب نشریه (تشکیلاتین یابین اورقانی دیره نیش سسی نشریه سی)، جوزوه، بولتن و سی دی دلر یابینلایان هابئله اینتترننت سیتە سی واسیطه سی ایله فرقی مونسایبتلرله بیلدیری یابینلايیب گؤروش بیلدیرن آم.د.ت ین دیش کومیته سی بیر ایلدن داها چوخ بیر سورهر دیر فعالیتینه باشلايیبیدیر. آم.د.ت ین یورد دیشی کومیته سی بو گونه قدر آم.د.ت بونیه سینده اؤنملی چالیشلارلا ایضا آتیپ بوندان سونرا آتماغا داعوام ائده جکدیر.

دوغروسونا باخیلسا یورد ایچینده کی قورولوشلاریمیزین یورد دیشیندا گوجلو بیر شکیلده تمسیل ائدیلمی سؤیلنه بیلمز آما بو آلت یایی نین یارادیلماسی دوغرولتوسوندا جیدی آددیملار آتیلدیغینی سؤیله یه بیلریک.

پ.ک.ک نین ایراقدان تمیزلنمه سی

سئدات لاجینئر

پ.ک.ک تئروور تشکیلاتی تاریخی نین ان آغیر قیشینی یاشادی. بو اعتراف شخصن اؤزلرینه آیدی. تئلسیز دانیشمالاری و بعضی نشرلری هاوا عملیاتلاری نین نه قدر تاثیرلی اولدوغونو گؤزلر اؤنونه سریر... آردیندان گلن تخمینن بیر هفته لیک کارا عملیاتیندا دا آغیر ایتکینلر وئردیلر. قیش آیلاریندا میللتانلارینی ائولره و نیسبتن داها اعتیبارلی ماغارالارا سوروشدورمکده داھی چتینلیک چکن تشکیلات، ان کیچیک بیر ترینمه سینده ضربه لر آلدی. تورک تهلوکه سیزلیک گوجلری قیش شرایطینده و گنجه شرطلرینده داھی عملیات ائده بیلرکن، ساحه ده کی گوج تارازلیغی تامامیله پ.ک.ک.نین علئیهینه دییشدی. قیشی ایتگینلر ایله کئچیرن تئروور تشکیلاتی باهار آیلاریندا سوربریز هوجوملار ایله اؤزونو گؤسترمه نین پلانلارینی ائدیردی. سرحدی کئچه رک اولای بیلدییینجه ایچریلره سیزیلجا، بؤیوک شهرلر قانا بولانجا، چؤلده ده شیددتلی هوجوملارلا گیریشیله جکدی. آنجا تشکیلاتین سرحدی کئچه سعی لری ده بو آنا قدر مووفقیتلی گؤرونمور. تشکیلات ان ساده پلانلارلا ییغینجاقلارینی داھی ائتمکدن عاجیز بیر وضعیتده. بللی ساییدا تئروورریست ایراقدان توپلانیدیغی آندا اوزرلرینه بومبا یاغیر.

گلینن نؤقته ده تورکییه نین عسگری باجاریلاری نین پایی البتته بؤیوکدور. داها صبرلی، نیظاملی، ایداره لی و ایصرارلی ضربه لر تورکییه نی نتیجه آلماقا آپاریر. ۲۰۰۷ یازینداکی سرت داورانلار و دوستلاری نین سایینی آزالدان تورکییه نین یئرینده دیپلوماتیا و سیاست اوزرینه عسگری عملیاتلار ائدن، عتینی زاماندا بیر نئجه اولچولو موباریزه یوروده بیلن بیر تورکییه وار. تورکییه بو گیریشیملری نین نتیجه لرینی آددیم-آددیم آلیر. ۵ نوایر واشینگتون زیروه سینده آمریکا ایله تامين ائدیلن راضیلاشمائین آردیندان باغدادین قاپیلاری سونونا قدر آچیلدی. تورکییه بروکستلی و عرب پایتختلارینی گزدی. ایران ایله ایجرا ائدیلن قیسمی امکداشلیق سسیز صداسیز داها یاخین کشفیات پایلاشیمی و دیگر ساحه لرده امکداشلیغینا دؤندو. نئجه کی ۹ مای گنجه سی یاشانان قارشى دورمادان ایرانا قاچاراق خیلاص اولدوغو سانلان جمعیل بابیک و آداملارینی ایران سرحدینده ایران تهلوکه سیزلیک گوجلری گؤزله ییردی. مطبواتا عکس اولونمایان بنزری امکداشلیق اؤرنکلری ده مؤوجودور. سوریا ایله اورتاق عملیاتا قدر چاتان امکداشلیغیندا دا بو آن اوچون اؤنملی بیر پروبلئم گؤرونمور. بونلاردان داها اؤنملی سی ایسه ۵ نوایری چوخ مئیدان اوخویان طلبانین آددیم-آددیم پ.ک.ک.دن اوزاقلاشماسی و تورکییه یه یاخینلاشماسیدیر. بارزانی نین تورکییه یه یاخینلاشماسی ایسه طلبانی، آمتریکا و یاخین مصلحتچیلری نین تلقین لر ایله ائرئل آییندا اولدو. آرد-آردا تورکییه یه ایستی مئسازلار گؤندرن بارزانی اؤزونو سورعتله پ.ک.ک.دن اوزاقلادیریر. دتپ هئیتینه گؤروش وئرلمه مه سی، تورکییه ده کوردلرین قدرلیغا موراجیعت ائتمه مه سی لازیم اولدوغونو آچیقجا سؤیله مه یه باشلاماسی چوخ آچیق ایشاره لر. آیریجا آرتیق پ.ک.ک. میلیشلارلی ایراقدان بارزانی نین آداملارینا گونوه بیلیمه جکلرینی چوخ یاخشی بیلیرلر. اوزلرینه گولن بارزانی نین آداملاری نین او دقیقه لرده تورک ایرتباط ظابیطلرینه تئلفون آچیر اولماسی پ.ک.ک. اوچون چاشدیرجی بیر گلشیمه دئیل آرتیق.

آمتریکا-ایران بؤهرانیندا آذربایجان: یاخین " قونشو " یوخسا، اوزاق " دوست "

عباس علی اولوخانلی

آمتریکا تک قوتبولو دونیادا اوستونلویونو قوروماق و داوام اتدیرمک اوچون ایقتیصادی، سیاسی، حربی گوجو و بین الخالق تتروریزم تهلوکه سیندن ایستیفاده ائده رک، انرژی قاینقلارینا مالیک اولان یاخین شرقده مؤحکمنمک مقصدیله ايراقی ایشغال ائتمیشدیر.

آمتریکا ، عئینی زاماندا دیگر بولگه اؤلکه لرینی " شر یوواسی " آدلاندیراراق تهدید ائدیر. بعضی منبعلر ايراقین ایشغال ائدیلمه سینی " بؤیوک یاخین شرق " پلانی نین ایلک مرحله سی کیمی دیرلندیریر. بعضی آراشدیرماجیلار ایسه بو پلانی اساس مقصدی نین بولگه ده اسراییل یین تهلوکه سیزلیینی قوروماق اولدوغونو بیلدیرسه لر ده، آمتریکا -این تهلوکه سیز انرژی آخیمینا صاحب اولماق طلبی بو پلانی مغزینی تشکیل ائدن اساس مثله لردن بیریدیر.

آمتریکا ، ايراق پروبلیمینی تامامن حلل ائتمه دن ایرانی آتوم سیلاهی الده ائتمک ایستمکله گوناھلاندراراق، بو اؤلکه نی " بؤیوک یاخین شرق " پلانیندا یئنی حدف اولاراق سئچمیشدیر. ایران پرتزیدنتی احمدینژات دا، دون کیخوتون یئل دیرمانینی قیلینجلادیگی کیمی، دؤلت آدامینا یاراشمایان مسؤلیت سیز شکیلده آمتریکا -این ایشغال هوه سینی داها دا آرتیراجاق بیاناتلار وئرمکده داوام ائدیر. بو عئینیه صدام حسین یین ایشغالدان اول وئردییی بیاناتلار بنزه ییر. ایران دنیز قووه لر نی اینگیلتره حربیچیلرینی موباحیسه لی زونادا حبس ائتمه سی و تئلوویزییا کاناللاریندا " اعتیرافلارینی " دونیا ایجتیمایتینه گؤستره سی ایرانا هئج بیر دیویدنت(منفعت) گتیرمیر. بونو ایران دا بیلیر، آنجاق بوندان داخلی ایجتیماعی-سیاسی رای یی فورمالاشدیرماق اوچون ایستیفاده ائتمه یه چالیشیر.

دونیا و بولگه مطبواتیندا آمتریکا نین ایرانا نه واخت هوجوم ائده جیی حاقیندا موختلیف فیکرلر درج ائدیلمکده دیر. آمتریکا نین ايراق پروبلیمینی حلل ائتمه دن ایرانا هوجوم ائتمه سی و نؤقته ووروشو قابیلیتینه صاحب راکتترلرله حربی، صنایع و استراتژی اویکتلری(هدفلری) وورماسی رد ائدیلمیر. آمتریکا ایران خالق نین ایجتیماعی-سیاسی و پسیخولوژی احوالینی اؤیرنمک اوچون بیر نئچه راکتتی ده " سهون " سیویل هدفله یؤنلندیره بیلر.

تک قوتبولو دونیادا اوستون دؤلت اولان آمتریکانین خارجی سیاستینده کی هر هانسی بیر جیدی دییشیکلیک طبیعی کی، بین الخالق تهلوکه سیزلیک سیستئمینه ده حیسس ائدیله جکدیر. آذربایجان اوچون اونملی اولان بو دییشیکلیکلردن میلی منافعلرین قورونماسی باخیمیندان ماکسیموم شکیلده ایستیفاده ائتمکدیر. بو باخیمدان آمتریکا-ایران بؤهرانی بیرباشا آذربایجان دا ماراقلاندیریر. چونکو، آمتریکا آذربایجانین گئوسیاسی(ژئو پولیتیک) وضعیتینی نظره آلاراق آذربایجان دا بو پروبلئمه طرف ائتمک ایسته ییر. ۱۹۹۰-جی ایللرین سونلاریندان اعتیبارن آمتریکا آذربایجاندا حربی بازا (سییار حربی بازا(پایگاه)) یئرلشدیرمک ایسته دیینی بیلدیرمیشدیر. مرحوم پرتزیدنت

حیدر الیئو بو مؤضودا تدبیرلی حرکت ائتمیش، بولگه وی تارازلیق سیستئمنی دییشدیرمک ایمکان و مئکانیزملره صاحب اولان دؤولتلیری (روسیا، ایران) دیقته آلمیش و بو طلب باره ده قطعی فیکیر ایفاده ائتمه میشدیر.

سون زامانلاردا آمئریکانین جنوبی قافقاز اؤلکه لری نین بیرینه هاوادان مودافیعه سیستئمنی یئرلشدیرمک ایستمه سی روسیا و ایرانی قیجیقلا ندیر میشدیر. آمئریکا بو پلانی باره ده آچیقجا اؤلکه آدی چکیمه رک، آذربایجان و گورجوستانی چتین وضعیتده قویموشدور. آمئریکانی بولگه ده "بؤیوک قارداش" اولاراق گۆرن گورجوستابن بئله بو مسئله یه موناسیبت ییلدیرمکده تلمسه میشدیر. آذربایجان داها سانباللی و تمکینلی داورانسا دا، اثرمنیستان و روسیا مطبواتیندا بو اؤلکه نی هدف گؤسترن غرضلی یازیلار درج ائدیلیمیشدیر. بو آذربایجانا قارشى آپاریلان پسیخولوژیک موهاریبه نین بیر پارچاسیدیر و سون زامانلاردا بعضی پروبلئملرین یاشاندیغی آذربایجان-ایران موناسیبتلرینده پاییز هاواسینی خاطرلادیر. بو شرایطده آذربایجان پرتزیدنت ایلهم الیئو، حیدر الیئو سییاستینه داوام ائتمه یه چالیشیر. آما بو گون بین الخالق سیستئم جیدی شکیلده دییشیر و آمئریکا-ایران بؤهرانی زامانی (بو بؤهران داها دا درینلشرسه) آمئریکا، دنیا دؤولتلیری نین بو مسئله ده ۱۱ سئنتیابر تئزورر آکتیندان سونرا اولدوغو کیمی دؤولتلیری یا یانلاریندا یادا قارشیلاریندا گۆره جکلری حاقیندا بیانات وئره بیلر. بو جور بیاناتلارین وئرلمه سی ایسه خصوصیه ایرانلا قونشو اولان دؤولتله اوچون بؤیوک اهمیت کسب ائتمکده، فرصت و تهدیدلری ده برابرینده گنیرمکده دیر. طبیعی کی، بو زامان آذربایجان دا چتین وضعیتده قالا بیلر. آمئریکانین ایرانا هوجوم ائتمه سی بو گونکو تاریخی-سیاسی شرایطده آذربایجان استراتژی مارقلا رینا خیدمت ائتمیر. بولگه ده هر هانسی بیر سیلاهی عملیاتین کئچیریلمه سی آذربایجانین ایقتیصادی و سیاسی اینکیشافی قارشیسیندا جیدی مانعه دیر. بئله بیر وضعیتده آمئریکانین آذربایجانین هاوا مکانینی و اراضیسینی ایرانا قارشى حربی عملیاتلاردا ایستیفاده ائتمک ایسته یی ایسه ان سون آرزو اولونان مسئله دیر.

هر شئیدن اول ایراق پروبلئمنی حلل ائتمه دن آمئریکانین قیسا و اورتا مودتده ایرانا قارشى حربی عملیاتلاردا باشلاما احتمالی ضعیفدیر. بیر احتمالا گۆره آمئریکا ایرانین ستراتژی حدفلرینی بومبالایا و اورانین زنگینلشدیریلدیگی احتمالی ائدیلن لاباراتوریالار یئرلی داغیدجیلیق گوجونه صاحب آتوم بومباسی آتا بیلر، آنجاق گنیش بیر عملیات تشکیل ائتمه سی پئرسپکتیولی دئییل. آذربایجان بو مقامی دا دیقته آلمالی، بعضی مسئله لرده آمئریکا ایله عئینی گۆروشلیری پایلاشدیغینی بیلدیرمه لی آما هئج بیر حقوقی عؤده لیک قبول ائتمه لیدیر. آذربایجان "صبر ائت و ایزله" سییاستینی حیانا کئچیرمه یه چالیشمالی، حادثه لرین هانسی مجردا اینکیشاف ائتمه سینه دیقته ائتمه لیدیر.

اگر آمئریکا، ایرانا هر هانسی بیر شکیلده سانکسییا(جزا) تطبیق ائتمه یه و یاخود حربی عملیاتلاردا باشلاماغا قطعی قرار وئریسه/وئره جکسه، آذربایجان ماکسیموم بیر شکیلده احتیاطلی داوراناراق بو کوالیسیادا یئر آلمایا احتمالی دیرلندیرمه لیدیر.

اگر بولگه ده تارازلیق دییشه جکسه، یئنی تارازلیق سیستئمی نین قورولماسی مئکانیزمینده آذربایجان دا یئر آلمالی دیر. حادثه لردن کناردا قالاراق دئییل حادثه لرین ایچینده اولاراق موداخيله ائتمک مومکوندور. طبیعی کی، آذربایجانین بو تارازلیق مئکانیزمین اساس حیصه سی اولای بیلمه سی اوچون سیاسی و حربی ایمکانلاری محدوددور. آنجاق بوتون محدودیتلره باخمایاراق میلی منافعلرینی ماکسیموم شکیلده قوروماغا چالیشمالی دیر.

جنوبی آذربایجانین مستقللیک و یاخود موختاریات الده ائتمه سی اوچون بوتون ایمکانلار و مئکانیزمالار ایستیفاده ائدیلمه لیدیر. ایندیکی مرحله ده شیمال و جنوبون بیرلشدیریلمه سی مسئله سیندن بخت ائدیلمه مه لی، آنجاق بونون اورتا و اوزون مودتده حیانا کئچیریلمه سی اوچون لازیم اولان هر شئی ائدیلمه لیدیر.

آذربایجاندا آمئریکانین حربی باز(پایگاه) یئرلشدیریلمه سینه پرنسیپ اولاراق ایجازه وئرله بیلر. آنجاق بو حربی بازارین ایرانا قارشى حربی عملیاتلاردا ایشتیراک ائتمه سینه راضیلیق وئرلمه مه لیدیر. بونو قارانتی آلتینا آلماق اوچون آمئریکا حربی بازاسی نین یئرلشدیریلمه

-سی حاقیندا آذربایجان و آمریکا آراسیندا ایضالاناجاق موقاویله نین بیر مادده سینده " **آذربایجاندا یئرلشن آمریکا حربی بازاسی نین باشقا بیر دؤولته قارشی حربی عملیاتلاردا بیرباشا و یاخود دولایسییلا ایشتیراک ائتمه سی مومکون دئییلدیر** " فیکری خصوصیه وورغولانمایدیر. بو زامان ایران و روسیایین دا باسقیلاری آزالا بیلر. بیر باشقا ایفاده ایله آمریکا اوردوسونون آذربایجان تورپاقلارینی ایستیفاده ائده رک ایرانا هوجوم ائتمه سینه ایجازه وئرلمه مه لیدیر. بونون نتیجه لری آذربایجان اوچون چوخ جیدی اولای بیلر. (امما وئرلمه سی احتمالی دا قطعی شکیلده ردد ائدیلمه لیدیر). آذربایجانین بو حاقدآ آمریکانی ایناندیرماسی اوچون جیدی سببلی وادیر. هر شئیدن اول ایران آذربایجانین قونشوسودور و بوندان سونرا دا هر هانسی بیر شکیلده قونشوسو اولاجاقدیر.

ایراندآ ۳۰ میلیوندان چوخ آذربایجانلی یاشاماقدادیر و آمریکا حربی عملیاتلاردا باشاریلی اولای بیلمه سه فارس رئژی می اونلار اوچون جیدی بیر تهلوکه دیر.

افغانیستان و ایراقدآ آمریکا حربی گوجو واردیر و حربی عملیاتلارین بو جوغرافیایان باشلانماسی سادجه آذربایجانین دئییل، جنوبی قافقازین تهلوکه سزلیبی باخیمیندان اؤنملیدیر. چونکو باکی-تیفلیس-جئیهان نفث کمری جیدی تهلوکه ایله قارشیشار. بولگه ده انرژی قاینقلارینا و نفث بورو کمرلرینه قارشی ایران و ائرمینیستان طرفیندن دستکلنن تئروور حرکتلری تشکیل ائدیله بیلر.

بوتون بونلارا باخمایاراق آمریکا آذربایجاندا حربی بازا یئرلشدیرمک ایسته دیینی، ایرانین آتوم سیلاهی اله ائتمک جهدی نین قارشیمی نین آیینماسی اوچون بو اولکه یه قارشی تطبیق ائده جی احتیمال اولونان ایقتیصادی، سیاسی و حربی باسقی لاردا آذربایجانین ایشتیراکینی ایسترسه آذربایجان طرفی بونا قارشیلیق:

۱. آمریکا آذربایجانین تورپاق بوتونلویونو تانیدیغینی بیلدیرمه سینه باخمایاراق، قاراباغا موسقتیل بیر قوروم اولاراق گؤستردییی ایقتیصادی و مالییه یاردیملارینی دایاندیرماسینی و یاخود بو یاردیمین پایلشدیریلماسی اوچون آذربایجانا وئرلمه سینی،
۲. قاراباغین آمریکا-داکی نوماینده لیبی نین باغلانیلماسینی،
۳. موسقتیلیبیینی یئنی قازانمیش دؤولتلره یاردیم ائدیلمه سی اوچون قبول ائدیلمن آزادلیغین دستکلنمسی حرکتینده (Freedom Support Act) آذربایجانا یاردیم ائدیلمه سینی قاداغان ائدن ۹۰۷-جی دوزه لیشین تامامیله لغو ائدیلمه سینی،
۴. میلئنیوم پروفرامی چرچیوه سینده ۲۰۰۶-جی ایله ائرمینیستانا گؤستریلن یاردیمین آذربایجانا دا شامل ائدیلمه سینی و یاخود ائرمینیستانا وئرین بو یاردیمین آزالدیلماسینی/دایاندیریلماسینی،
۵. ائرمینیستانین روسییا ایله حربی بیرلیینی (ائرمینیستانین روسیایین آرخا باغچاسی اولدوغونو) دیقته آلاق ائرمینیستانا ائدیلمن حربی یاردیملارین آزالدیلماسینی،
۶. آذربایجان، ایشغال ائدیلمن تورپاقلاری گئری قایتارماق اوچون حربی عملیاتلاردا باشلادیغی تقدیرده بو اولکه ده کی ائرمینی دیاسپوراسی نین سئنا و نوماینده لر پالاتاسیندا (پارلمانیندا) آذربایجانا قارشی قانونلار قبول ائدیلمه سینا انگل اولماغی،
۷. آمریکانین آذربایجانا سیاسی، ایقتیصادی و حربی باسقی تطبیق ائتمیه جیبینی قارانتی آلتینا آلماغی (یازیلی متن-موقاویله کیمی).

۸. حربی عملیاتلار باشلادیغی تقدیرده روسیانین آذربایجانا گۆستره سی احتمال اولونان باسقیلارین آزالدیلماسی اوچون کۆمکلیک گۆستره مگی،
۹. روسیانین ائرمینستاندا یئرلشن حربی بازاسی نین مادی، تکنیکی و جانلی قوووه سی نین ائرمینستان طرفیندن ایستیفاده ائدیلمه سینه و یاخود ائرمینستانا علاوه سیلاح و سورات گۆندریلمه سینه انگل اولماغی،
۱۰. آروپا بیرلیی نین آذربایجانا ائده بیله جیی باسقی و سانکسییالارین قارشیسینی آلماغی و یاخود یونگوللشدیرمه یی،
۱۱. حربی عملیاتلار داوام ائدرکن آذربایجانین ایقتیصادی و مالییه پروبلتملری ایله قارشیلشدیغی تقدیرده اوزون مودتلیه آز فایزلا و یاخود فایزسیز کرئدیت(اعتیبارات) وئرمیی،
۱۲. ائرمینستانا ایشغال ائدییی تورپاقلاردان گئری چکیلمه سی اوچون باسقی گۆستره یی، آذربایجان حربی عملیاتلارا باشلادیغی زامان بو اۆلکه یه آمئریکانین ائرمینستانا ائدییی ایقتیصادی و مالییه کۆمییینی دایاندیرماسینی،
۱۳. آمئریکانین ایرانا یۆنه لیک حربی عملیاتلار نتیجه سینده آذربایجانین قارشیلشدیغی مادی ضررلرین (قاچقین کوتله سی نین اورتایا چیخماسی و.س.) قارشیلانماسینی،
۱۴. آمئریکادان، ایراندا آذربایجانلیلارین یاشادیقلاری اراضیلرین هاوادان و آغیر سیلاهلارلا بومبالانماسینا تامینات وئرمه سینی،
۱۵. ایران رنژیمی دییشدییی تقدیرده آذربایجانلیلارین سئلف دئترمیناتیون (خالقلارین اؤز موقدداراتینی تعیین ائتمه سی) حاقیندان ایستیفاده ائتمه لرینه ایمکان وئرمه سینی، طلب ائتمه لیدیر.
- بوتون بو مودعالار آذربایجان دؤولتی نین گله جییینی دییشدیره بیله جک ماهیت داشیماقدادیر. باشاریلی و چوخ شاخه لی بیر دؤولت سییاست پلانی تشکیل ائدیلمه یی تقدیرده، آذربایجان ماکسیموم بیر شکیلده میلی مانافتلرینی قورویا بیلر. بونون اوچون بین الخالق سیستئمین دینامیزملری جیدی بیر شکیلده دیرلندیریلمه لی، رنگیونال(بولگه سل) تهلوکه سیزلیی تهدید ائده بیله جک پروبلتملر اؤیره نیلمه لی، ایقتیصادی، سیاسی و حربی باخیمدان سستئاریه لر(سناریو) حاضرلانمالیدیر.